

Garrie van Pinxteren

Verplicht gelukkig

Dagelijks leven in een
communistische heilstaat

Uitgeverij Pluim
Amsterdam / Antwerpen

Inleiding

Als ik 's avonds in mijn bed stap op een hotelkamer ergens in Centraal-China, appt de vrouw me die ik de volgende dag zou gaan bezoeken. Ik ken haar al langer, ze is naast een contact ook een vriendin geworden.

'Omdat er op het laatste moment iets is gebeurd, kan ik morgen en de komende tijd niemand ontmoeten. Het spijt me ontzettend!' schrijft ze. 'Neem alsjeblieft geen contact met me op,' staat erbij. 'Ik begrijp het. Het beste!' schrijf ik terug, met daarachter het icoontje van een roos.

Het is die week al de tweede keer dat het zo loopt. Zo zouden we naar een concert gaan in een buitenlandse school, zogenaamd van gehandicapte zangers, maar in feite ging het om een queer koor. We hadden er via via over gehoord. Maar het concert werd afgelast, op de dag zelf, met politie voor de deur. Wat is er nou zo erg aan zo'n concert, en wat kan mijn vriendin precies voor schade aanrichten als ik haar spreek? vraag ik me af. Ik word er moedeloos van, en ook een beetje kwaad.

Als ik in 2018 weer in China ga wonen, is de sfeer veel minder ontspannen en vrij dan in de jaren 2000, toen ik hier ook woonde. Er mag en kan veel minder, mensen zijn banger, alles is veel strakker georganiseerd en er lig-

gen minder kansen voor vindingrijke ondernemers.

Maar ik weet dan nog niet dat het nog veel strakker kan. Xi Jinping, de hoogste leider van China, trekt steeds meer macht naar zich toe. Van een collectief leiderschap is geen sprake meer, Xi staat zichzelf toe dat hij eeuwig aan de macht mag blijven. Mede door de technologische vooruitgang kan iedereen voortdurend worden geobserveerd en gecontroleerd. Het duizelt me als ik eraan denk hoe enorm omvangrijk de big data van China inmiddels moeten zijn.

Xi wil niet zomaar een leider zijn, hij wil China herscheppen in een perfecte, machtige staat met een superieur politiek en economisch systeem dat zijns gelijke niet kent in de wereld. Die superioriteit, zo denkt Xi, zal anderen ertoe verleiden om het Chinese voorbeeld te volgen, of in elk geval om China geen strobreed meer in de weg te leggen.

Als eind 2019 corona uitbreekt in Wuhan, probeert hij de crisis te gebruiken om China neer te zetten als het enige land ter wereld dat de ziekte wel in bedwang kan houden. Als dat grandioos mislukt, tast dat het vertrouwen van de bevolking in hun leider behoorlijk aan.

Maar met hun onvrede kunnen de mensen geen kant op. Binnenslands eist Xi absolute loyaliteit: alle neuzen moeten dezelfde kant op wijzen en alle inwoners van China, of het nu Oeigoeren, Naxi of Han-Chinezen zijn, moeten Xi blijven helpen om zijn idealen nationaal en internationaal waar te maken.

Dat legt een enorme druk op de bevolking. Het maakt de sfeer benauwder, angstiger en meer gespannen dan onder alle vorige communistische leiders die sinds Mao

aan de macht zijn gekomen. Xi kruipt steeds meer het persoonlijke leven van alle Chinezen binnen. Voor het eerst sinds tijden worden mensen ook weer opgeroepen om elkaar te verklikken en te verraden.

Hoe mensen zich daaronder houden en hoe het hun denken en doen beïnvloedt, is het onderwerp van dit boek. Het bevat gesprekken met Chinezen die onderling sterk van elkaar verschillen, maar die allemaal de dwang voelen om slechts een klein en dienstbaar radertje te vormen in de machtige machine van Xi's nieuwe heilstaat.

STRAK IN DE LEER

Niemand durft te praten over Xi

Liang Yujin verkoopt sigaretten, instantnoedels en grote rode appels. Boven zijn kassa hangt een zwart-witfoto: een groepsportret. Liang staat erop als jonge man. Ja, dat is 'm: hij staat op de tweede rij rechts. En op de eerste rij, in het midden, staat Xi Jinping, de machtigste man van China.

Liang heeft Xi dus persoonlijk ontmoet. Dat maakt nieuwsgierig. Hoe goed kende Liang hem? Wat weet hij zich nog van Xi te herinneren? Is hij niet ontzettend trots op zijn vroegere contact met de huidige president van China? Liang ontwijkt alle vragen en kijkt weg. Dan loopt hij achter de kassa vandaan. Hij draait de foto om, het beeld naar de muur. Vanaf nu gaat het gesprek alleen nog over noedelsoep.

Liangjiahe, waar Liang zijn winkel heeft, is wereldberoemd in China. In 1969 kwam Xi als stadse jongen van vijftien naar dit straatarme boerendorp. Hij bleef er zeven jaar. Toen hij vertrok was hij lid van de Communistische Partij van China (CPC) en de hoogste bestuurder van het dorp.

Het dorp bestaat uit grotwoningen, telkens in rijen van een stuk of zeven. Ze liggen verspreid tegen golven-

de gele heuvels van löss. Aan een grote binnenplaats omsloten door grotwoningen zetelt de plaatselijke CPC. Op het veld rond de huizen groeien aubergines.

Xi Jinping is al jaren aan de macht en daar lijkt voorlopig geen verandering in te komen. Voor journalisten is hij onbereikbaar. Liangjiahe, gelegen in de Centraal-Chinese provincie Shaanxi, lijkt dé plek om meer over hem te weten te komen. Hoe was hij als jongere? Hoe spreken ze in China over hem?

De oorspronkelijke dorpsbewoners zijn er al lang niet meer. Liangjiahe is nu een zwaarbewaakt openluchtmuseum met als centrale plek een opleidingscentrum voor leden van de CPC. Op de binnenplaats van het centrum hangt een rood spandoek. 'Zorg voor het volk zoals je voor je ouders zou zorgen,' staat erop.

Sommige bewoners mogen in het oude dorp nog een winkeltje drijven, de rest is verbannen naar een grote grijs-met-roze blokkendoos een paar kilometer verderop. Ook daar is een winkeltje en een buurtcentrum, verder zijn de straten stoffig en leeg.

Een groepje mannen in donkere kleding zit er te kaarten. Of ze zich hun president nog herinneren van vroeger? 'Hij daar wel,' wijst er iemand bijna pesterig naar Zhang Shixiong, een man van rond de zeventig. Het is duidelijk niet de eerste keer dat ze deze vraag krijgen. Maar ze zijn goed geïnstrueerd.

Zhang is moeilijk te verstaan: hij spreekt met een zwaar accent en mist al zijn voortanden. Vriendelijk is hij wel. 'Ik ben veertig,' zegt hij zonder een spier te vertrekken. 'Of misschien toch vijftig?' 'Welnee, zestig,' zegt een vrouw naast hem lachend.

Weet hij zich Xi nog te herinneren? ‘Als Xi er al was toen ik jong was, dan heb ik hem gewoon nooit herkend,’ zegt Zhang, terwijl hij een trekje neemt van een lange, zelfgedraaide sigaret. Verder zegt niemand iets.

Op het parkeerterrein vlakbij staat een auto waar nu mannen op sneakers en in zwarte kleding uitstappen. Ze blijven de hele dag dicht in de buurt en hangen als het even kan rond binnen gehoorsafstand. Soms zijn het er drie of vier, soms wel acht. Ze grijpen niet in, ze stellen zich niet voor, maar ze registreren alles.

De mannen in het zwart waren er ook al meteen na de landing op het vliegveld. Eén, twee en soms drie auto’s volgen voortdurend de auto van de journalisten – drie buitenlandse verslaggevers en ik. Gaat hun auto links, dan gaan zij ook links. Het wordt een sport om ze af te schudden, en op een gegeven moment lukt dat waarachtig ook nog. Maar bij het hotel zijn ze er weer. Elk hotel moet doorgeven aan de politie dat er journalisten slapen, beneden bij de balie staat een groepje hardop te overleggen over wie nu precies voor welk medium werkt.

Het gebied waarin Liangjiahe ligt, vormt de wieg van de Chinese beschaving: op deze vruchtbare grond niet ver van de Gele Rivier schoten de eerste agrarische gemeenschappen van China al ver voor Christus wortel.

Het is ook historische grond van de communistische revolutie: hier stichtte de CPC in 1935 de eerste volkscommunes. In dit afgelegen, arme binnenland waren de communisten terechtgekomen na afloop van de Lange Mars, een zware vlucht te voet die moest voorkomen dat

de communisten in de pan gehakt zouden worden door de nationalisten, met wie zij in een binnenlandse oorlog verwickeld waren.

Xi vluchtte als vijftienjarige naar Liangjiahe omdat hij zijn leven in Beijing niet zeker meer was. Het was 1969. Zijn vader, Xi Zhongxun, was een belangrijke communist van het eerste uur, maar hij viel in ongenade en werd in 1968 gevangengezet. Als zoon van een 'zwart element' werd Xi kwetsbaar voor vervolging. Hij kon daaraan ontkomen door, net als zo'n zestien miljoen andere stedelijke jongeren, Mao's instructie op te volgen om 'van de boeren te leren'.

Het oude Liangjiahe is nu een communistisch bedevaartsoord. Het is zwaarbewaakt. Je moet in een grote hal een kaartje kopen om er binnen te mogen. Op de grote, spiegellende stenen vloer kunnen zeker duizend mensen in verschillende rijen staan, maar nu is het er uitgestorven. Voor de toegang moet je door een draai-poortje waarbij ze je identiteitsbewijs scannen. Nu kennen bewakers meteen je adres, en zien ze of je wel eens terecht bent geweest door de staat.

Een groepje bewakers verordonneert de journalisten naar een klein kamertje, voor registratie. Er hangen daar vijfenvijftig televisieschermen. Als het dus al lukt om even aan het toezicht van de mannen in het zwart te ontkomen, dan zijn daar de beelden van vijfenvijftig bewakingscamera's. En er zijn nog de gewone, in het blauw gestoken bewakers, de suppoosten van het openlucht-museum zelf. De bewakers in het kamertje behoren tot die laatste categorie. Ze werken niet snel, zijn nerveus, ze

lijken bang om fouten te maken met al die lastige buitenlandse namen. Ze willen paspoorten zien, perskaarten, telefoonnummers, gezondheidscodes. En voor de zekerheid ook nog maar een keer opnieuw.

Alles wordt gefotografeerd, maar ze komen ook met een vel papier. 'Naam, paspoortnummer en telefoonnummer opschrijven graag.' Waarom dat dubbele werk? 'Het gaat hier wel om het dorp van Xi,' zegt een van hen.

'Mogen wij dan soms ook jullie identiteitsbewijzen zien?' is de wedervraag aan bewaker nummer 047915. 'Helaas,' zegt hij. 'Mijn identiteitsbewijs is verlopen, en ik heb nog geen nieuwe gekregen.' Inderdaad. Heel jammer.

Xi woonde de zeven jaar in Liangjiahe met zes andere jongeren in een grotwoning. Het beviel hem slecht: hij werd er opgevreten door de vlooiën, vertelde hij in een interview in 2004 aan de lokale televisie van de provincie Zhejiang. Hij was er zo hongerig dat hij, toen hij na maanden weer eens vlees zag, dat rauw naar binnengerukt zou hebben. Al na drie maanden vluchtte hij terug naar Beijing, maar uiteindelijk kwam hij toch weer naar Liangjiahe.

Toen begon zijn grote transformatie en de mythevorming. Volgens de communistische overlevering veranderde hij van een verwende stadsjongen in een sterke, vastberaden communist.

In Liangjiahe ontwikkelt hij zijn levenslange liefde voor de gewone man. Hij raakt er geïnspireerd om de armoede in China uit te bannen. Niet alleen verandert hij daarmee in een soort super-partijsecretaris, ook fysiek

stijgen zijn vermogens naar het bovenmenselijke, zo wil het verhaal. Zo kan hij zakken aarde van wel honderd kilo over een afstand van vijf kilometer op zijn brede schouders dragen.

Hij neemt het voortouw bij het graven van een waterput en de aanleg van dammen, hij bouwt een experimentele biovergasser waarvan een buis losschiet, waardoor hij de stront van het hele dorp volop in zijn gezicht geblazen krijgt. Maar hij zet natuurlijk door, en even later kookt het hele dorp door zijn toedoen op biogas.

De verhalen over Xi als een soort rode Superman worden in Liangjiahe dagelijks doorverteld aan partijleden die, met partijspeldjes op hun borst en gezeten op identieke klapkrukjes, op rode bedevaart zijn. Zittend voor de grotwoningen luisteren ze eerbiedig naar wat een gids ze via een oortje vertelt. Het is in de vroege middag zonnig en warm, een man op de eerste rij dommelt in slaap.

‘Waarom lukte Xi wel wat andere partijsecretarissen nooit eerder was gelukt?’ vraagt de gids, een oudere man in zwarte broek met wit overhemd, op zachte, zalvende toon. Niemand antwoordt, en dat is ook niet de bedoeling. ‘Ten eerste omdat Xi kennis had, en ten tweede omdat hij zelf onvermoeibaar het voortouw nam om zijn plannen ook echt uit te voeren.’ De partijleden horen het beleefd aan: vragen worden niet gesteld.

Is wat zo’n gids vertelt ook voor buitenlandse oren bedoeld? De steeds aanwezige bewakers aarzelen. Dan grijpt eentje toch in: ‘Jullie mogen dit niet horen, loop liever door.’ De verhalen zijn alle bekend uit Xi-biogra-

fiën, maar je kunt als bewaker kennelijk beter het zekere voor het onzekere nemen.

Hoogleraar Daniel Leese van de Universiteit van Freiburg glimlacht als hij dit tijdens een videocall hoort. Hij promoveerde op de cultus rond Mao Zedong tijdens de Culturele Revolutie (1966-1976). 'In de wetenschap noemen we dat *exegetical bonding*. Dat betekent dat je een bepaald script hebt waar de mensen zich mee moeten verbinden,' zegt hij vanuit Duitsland. 'Je vertelt pakkende verhalen, zodat de partijleden in de voorste linies precies herhalen wat de partijleiders willen dat ze herhalen.'

Dat gewone mensen als winkelier Liang, die Xi heeft gekend, juist helemaal niets meer durven te zeggen, vindt hij niet verrassend. 'Liang vertelt dan misschien een anekdote die hij helemaal niet mag vertellen,' zegt Leese. 'Iets wat niet past bij het beeld dat de Partij van Xi wil schetsen,' voegt hij toe. 'En als er iets kenmerkend is voor Xi, dan is het dat hij altijd alles volledig onder controle wil houden. Hij wil het script bepalen van elke anekdote die over hem wordt verteld.'

De enige die daar onbewust even van afwijkt, is de zeventijftigjarige mevrouw Chen. Ze draagt een rood gebreid vest en is met haar man en een ander echtpaar voor het eerst in Liangjiahe. Ze maken een toeristisch uitstapje, iedereen is uitgelaten.

Waarom ze is gekomen? 'Xi is geweldig,' zegt ze spontaan. 'Dit is de heilige grond van de revolutie die we sinds onze jeugd in ons hart meedragen. Nu zijn we er eindelijk echt.' Maar zelfs dat mag niet worden gezegd. 'Hé,' roept een veiligheidsagent van zo'n vijftig meter afstand.

Ze kijkt om, ziet hem en haar spontane plezier slaat om in angst. ‘Ik moet ervandoor,’ zegt ze met zachte stem en gebogen hoofd.

Deng Xiaoping, die na de dood van Mao begon met de openstelling van China, wilde een nieuwe persoonlijkheidscultus en een machtsconcentratie voortaan voorkomen. Zelf wilde hij na zijn dood niet in een mausoleum terechtkomen: hij liet zijn as uitstrooien over zee.

Xi ziet dat anders. Hij staat inmiddels aan het hoofd van alle belangrijke partijcommissies en organen. De andere leden van het Permanent Comité van het Politbureau, het hoogste partijorgaan, heeft hij naar de coulissen gedrongen.

Hoogleraar Leese vertelt over de twee soorten cultussen die Mao eind jaren vijftig onderscheidde. ‘In een “correcte” cultus staat de hoogste leider symbool voor de waarheid van het marxisme. Een “incorrecte” cultus draait puur om persoonsverheerlijking.’

Waar de CPC nu naar streeft, is een ‘correcte’ cultus, en een uiterst gecontroleerde en strak geregisseerde versie daarvan. Daarbij gaat het niet om de verering van Xi als persoon, maar van Xi als belichaming van de juiste uitleg van het communisme. Xi als een soort paus, een man door wie de stem van de CPC tot het volk kan spreken. Hij is net zo onfeilbaar: wie hem aanvalt, valt de Partij aan.

In die cultus past wel de overdracht van wonderverhalen aan een jongere generatie communisten, maar niet de verkoop van, zeg, souvenirs met Xi erop. Die zijn in

Liangjiahe niet te vinden. De zevenendertigjarige Zhang Ying runt een souvenirwinkel in de grot naast die waar Xi zou hebben gewoond. 'Vroeger verkochten we wel beelden van Xi, maar dat mag niet meer,' vertelt ze. 'We hebben ze nog in de opslag.' Tevoorschijn komen ze misschien nog als hij dood is, zegt ze. 'Maar nu is het niet gepast.'

Dan schrikt ze: voor de ingang staat opeens een bewaker. Hij kijkt haar recht in het gezicht maar zegt niets. 'Ik weet het ook allemaal niet, hè,' mompelt ze.

Ook het vertrek uit Liangjiahe gaat niet ongemerkt: de bewaker kan sommige handgeschreven telefoonnummers niet lezen. Mag hij die opnieuw? De bewaker is gespannen: hoe moet hij het zijn superieuren uitleggen als hij niet alle nummers goed heeft genoteerd?